

Suomi
Finland
100

Gieddegeažis • Kieddikeejist • Ķe'ddĶee'jjest

Kentänpäässä • By the Forest

Kieddikeš-ááhu kukkâseh já pargopitáh

SIIDA

Gieddegeažis • Kieddikeejist • Ķe'ddĶee'jjest
Kentänpäässä • By the Forest
Kieddikeš-ááhu kukkâseh já pargopitáh

Teevstah

Kirsi Ukkonen, eromášvuávvájeijee, Meccihaldáttás
Maiju Saijets, proojeektpargee, Sämimuseo

Koveh

Ovtásijđo, sijđoh 7, 8, 10, 12, 13, 17, 19, 22, 24: Sunna Kitti
Sijđo 9: Kati Ljetoff
Sijđo 11: Pasi Nivasalo
Sijđoh 14, 21, 25: Kirsi Ukkonen
Sijđo 15: Seppo Leinonen
Sijđo 18: Pauliina Saarinen
Sijđo 21: kiärppáálostâ: Risto Puranen, Vastavalo.fi

Toimátteijee

Maiju Saijets, Sämimuseo

Pedagogisâš iše

Heli Aikio, kielâpiervâlstivrejeijee, Sämítigge

Tuáijim

Hannu Tikkanen, Tikkanen Workshop

Teddilemsaje

Mainoslinja, Aanaar 2017

©

Sámemusea ja Davvi-Sámi luondduguovddáš Siida
Sämimuseo já Paje-Laapi luándukuávdáš Siida
Sää'm-mu'zei da Pá'jj-Lappi luáttkõöskõs Siida
Saamelaismuseum ja Ylä-Lapin luontokeskus Siida
Sámi Museum and Northern Lapland Nature Centre Siida

www.siida.fi

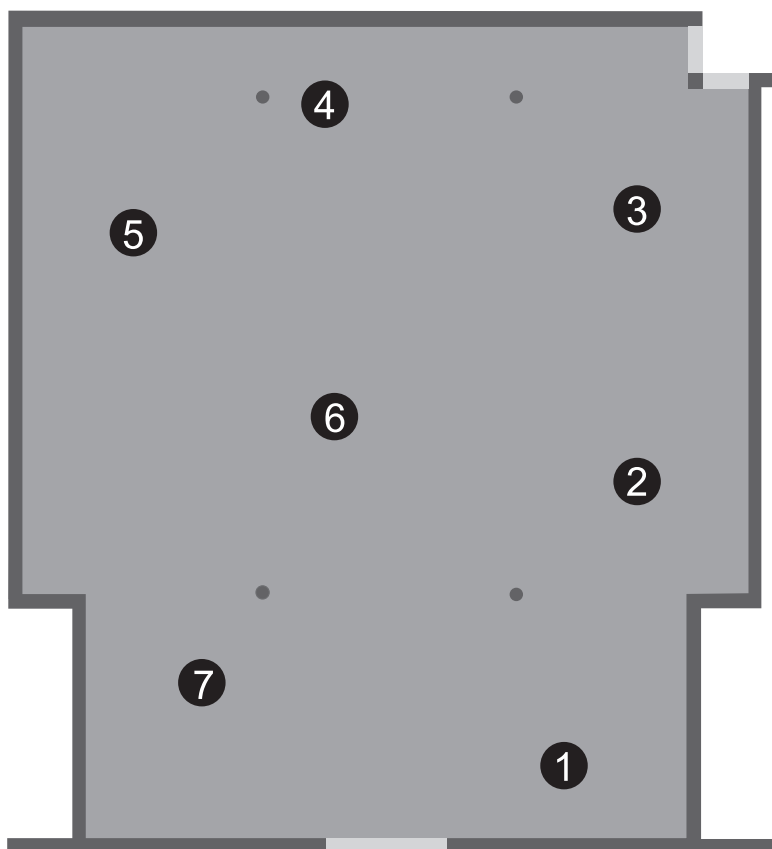
SIIDA

METSÄHALLITUS
MEAHČIRÁÐDEHUS

Kieddikeeji kárttá

1. Kieddikeš-ákku
2. Aajâ
3. Meccikámpá
4. Mecci
5. Tuodâr
6. Jeggi
7. Kufittâreh

Tahhei tiervuođah

Sämimuseo já Paje-Laapi luándukuávdaá Siida Kieddikeejist-čáitáldâhân rahtum oppâmpálgá piällást tun kaavnah Säämi šaddoid já elleid. Jis tust lii šiev lukko, te tun puávtáh kavnáđ meid motomijd mainâshuáđđoid.

Orostemsajeh láá merkkejum oovdeb siijđo káártán. Taan vihkoost láá anolâš tiäđuh, suotâs tiivtah já sänivajâseh tain ellein, šaddoin já mainâshuáđđoin, maid teeivah määđhi ääigi.

Kieddikeejist-čáitálduv Kieddikeš-ááhu pargopitáh láá vuávájum vuálá škovlâahasáid. Munnuu tuoivâ lii, et pargopitáiguin ávhástâlächčii peivitiþsoi já škoovlâi lasseen meid vanhimeh párnáidis-kuin.

Oppâmpálgá ulmen lii, et páárnáš uápásmuvá tavekuávlu luándun já säämi mainâstemáárbán. Páárnáš uáppá oovtâst rávisulmuin ko savâstâl aášijn já parga suin pargopittáid. Kieddikeš-ákku rávvee táárbu mield.

Tiervuođâiguin

Kirsi já Maiju Siidast

Tiervâ, Dearvva, Tiõrv! Mun lam Kieddikeš-ákk.

Mun aasâm kieddikeejist poovná vyelni. Mun lam ain aassâm tobbeen. Mun aassim tobbeen jo talle ko tuu ákku já äijih láin párnááh.

Mun tiäďám uáli ennuv aašijd já lam uáinám veikkâ maid. Tondi-et ko mun tiäďám ennuv, te laaviim ravviđ párnáid, jis sij tar-bâšeh muu iše.

Muu ravvuid ferttee kuldâliđ tárkká, tastko laaviim ravviđ sänivajâsijguin, mainâsijguin já kukkâsijguin.

Tiäďáh-uv maid uáivild, et suotâs kyeimi uánid määđhi?

Vyelgip oovtâst Kieddikiäččán, te čiälgá kal maid mun uáivildâm!

Kieddikeš-ááhu pargopittá:
Ivnii munjin tagarijd pihtâsijd ko halijdah.

Puurrâmrääsi *Angelica archangelica*

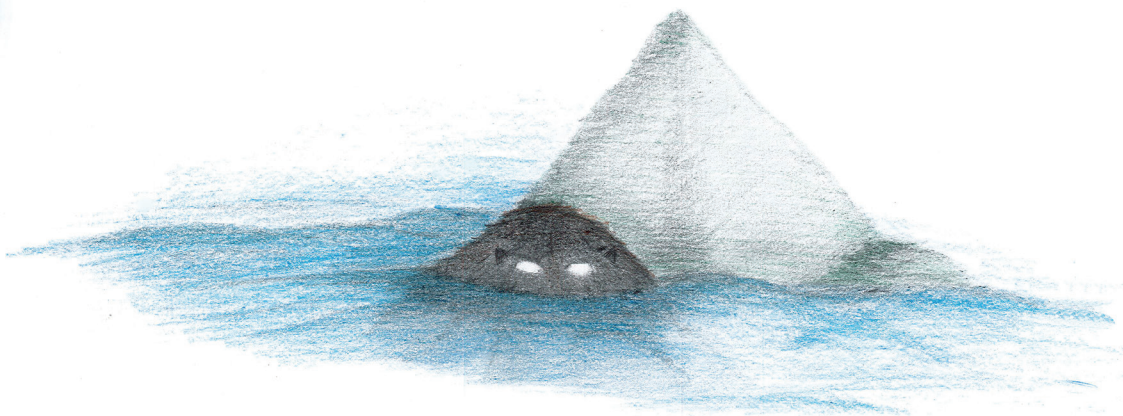
Puurrâmrääsi šadda juuvâi, aijui já jaavrij riddoost

Sämmilijd puurrâmrääsi lii lamaš uáli tehálâš šaddo, tastko ulmuuh uskuu, et tot pyereed masa puoh taav-dâid.

Taan tehálii šaddoost láá-uv pajekielân maŋ-gâ noomâ. Sierâ ahasijn šaddoin láá jieijâs noomah tavesämikielân:
Fadnu, boska, rássi já olbmoborranrássi.

Kieddikeš-ááhu kuuhâs:

Mii taat lii: Nieidâš čokkáá ajâriddoost já lukká lii pajalist?
Keejâ rievti vástádâs siijđost 26.

Čääsiravgâ adai Vuáηηáš

Čääsiravgâ adai Vuáηηáš lii čääsi háldee já sun oro čäsiuáivi vyelni jienâlâsâst. Sun uáinoo tuše tagarijn čaasijn, kuus kulen párnááh iä uážu moonnâđ.

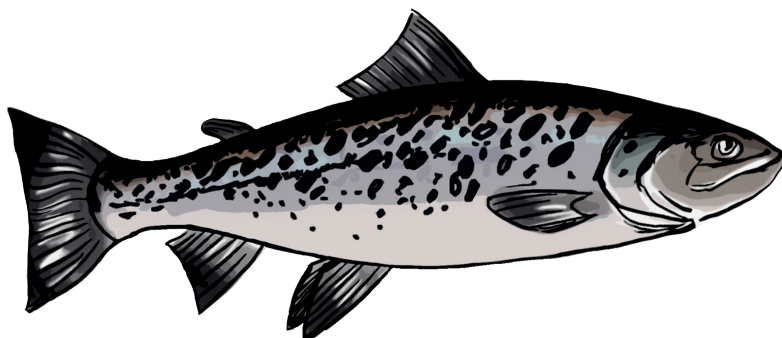
Kieddikeš-ákku koiĵâđ:

Kost puávtáh uáiniđ Vuáηηáá?

Keejá rievti vástádâs siiĵdost 26.

Kieddikeš-ákku tuáivu, et tun smietah:

Lii-uv Vuáηηáš hormiš?

Kuávžur *Salmo trutta*

Kyelipivdeeh lijkkojeh ennuv, ko koddeh kuávžur. Tot lii eromâš njaalgâ kyeli.

Kuávžur lii luosâ suhâlâš. Ton olgoldâs háámán vaaigut tot, et oro-uv tot aijust, juuvâst teikkâ jäävríst. Aijust tot lii ucceeb ko jäävríst. Aijust tot lii kočodum vejehin.

Kuávžur áásá putes čääsist. Taggaar čääci lii mädđin táválávt tuše stuorrâ jaavriijn, mutâ Säämist meiddei juuvâin já aijuin.

Kieddikeš-ákku tiivtâst:

Adde Vuolli vuáskunijđ

trad. Anna Antti ahvenia

anarâškielân heiviittâm: Heli Aikio

Adde Vuolli vuáskunijđ

Kaabi kuávžurijđ

Reedrik ráávduid

Piäkká puškoid

Saammâl vala stuárráábijđ

Heikkâ hiäppuš stuárusijđ

Kieddikeš-ákku kojâd:
Kalle kuávžur kaavnah kooveest?

Keejâ rievtiis vástádâs siiđdost 26.

Hajâsyeini *Hierochloe sp*

Säminisoneh läävejii kevttiđ hajâsyeini kajsái já kistui siste tondiet ko tast lâi njaalgâ haajâ. Hajâsyeini šaddâ ennâmpáálu taavaapeln.

Hajâsyeinist lii kumarin-nommâsâš aamnâs. Siämmáš aamnâs lii meid kanelist, mon mij kevttip njadosin niisust.

Kieddikeš-ááhu pargopittá:
Čielgii, kii kávná pálgá hajâsyeini luusâ.

Tullâ

Kieddikeš-ákku rävvée:

Tullâ lii šiev reŋgâ, mut hyenes iššeed.

Smietâ, maidsun Kieddikeš-ákku toin uáivild? Mii tábáhtuvá, jis tuulâst šadda-uv iššeed?

Kieddikeš-ákku koijâd:

Keksiih-uv, maht tuulâ puovtij cekkittiđ talle ko iä lamaš
vala riššäsäägih?

Keejâ vástádâs siijđost 26.

Čuáđgi *Bucephala clangula*

Sämmiliih läävejii toivle čuággid čuáđgimoonijd já kevttiđ taid purrâmuššân. Čuáđgipeesi lii muorâst čääsi alda. Čuáđgipeesi teikkâ vuovdâ ij kuassin kyerrejum ubbân. Vuovdâst viežžii tuše muáddi mane häävild.

Čuáđgi kulá pyehčeid. Tot uáivild tom, et tot puáhčá raavvâd čäsiuáivi vyelni. Tot puohčâl ol-lásávt čáácán, ko ocá mááđuid, tiivrijd já kiivsâid.

Kieddikeš-ákku kojâd:

Maht čuáđgi ocá purrâmuš?

Kuussun čuáđgi mannee?

Moos čuáđgimoonijd läävejii kevttiđ?

Keejâ rievtsi vástádâs siijđost 26.

Kuávská *Perisoreus infaustus*

Luddijd kuleh ennuv oskomušah. Tav-
veen ulmuuh läävejeh lijkkuđ ko kuávská
kirdá tullâsajan. Jis tom uáiná miäcán
vyelgidijn te tot puáhtá luho. Mäddin
ulmuuh oskoh, et kuávská puáhtá hye-
nes luho.

Kieddikeš-ákku tuáivu, et tun smietah:

Lah-uv uáinámm kuáassin kuávská?

Kost kuávská puáhtá uáiniđ?

Kieddikeš-ákku rävvée já koiĵâd:

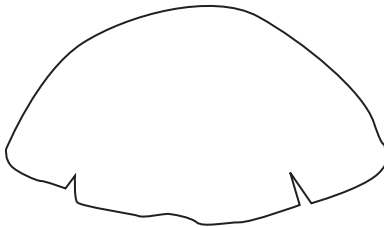
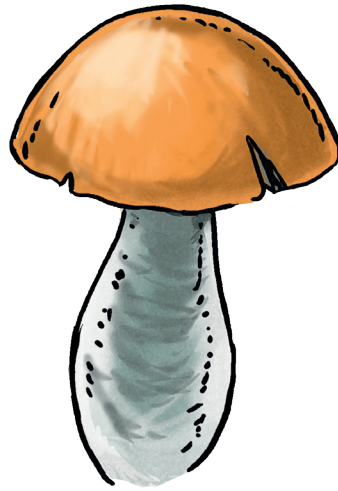
Ele riko luánduráávhu!

Maid sun toin uáivild?

Taatih *Boletaceae*

Taatih láá poccui já tivrij heerskuh. Poccuuh rahttâtteh täälvi várás kuobbârijd puurâdmáin. Taatih láá meiddei ulmuid šiev purrâmuš.

Taatih láá kuobbâreh. Tain lii jyelgi, kappeer já ruotâsin kuobârsáigu. Taatijn láá kappeer vuoluubeln piilih, ko masa puoh eres kuobbârijn láá livvâreh.

Kieddikeš-ááhu pargopittá tunjin:

Sáárgu kuobbârân jyelgi já kuobbârsááigu sehe ivnii kove.

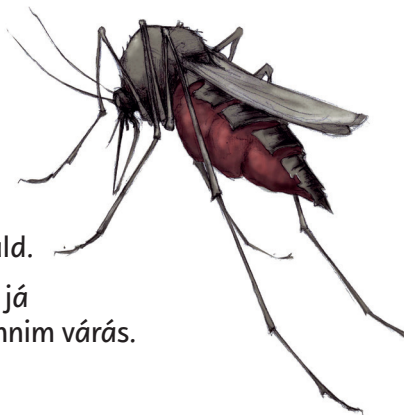
Kieddikeš-ákku tuáivu, et tun smietah já sáárguh:

Magareh tivreh taatijn oroh? Puávtáh sárguđ taati siisâ meid tiivrijd já pirrâs, kost taatih šaddeh.

Čuoškâ Culicidae

Čuoškâ njama sojonjuunijn voorâ ulmuin já ellein. Toh kävnih uhre vuoinâm, liegâsvuođâ já haajâ vuáđuld.

Tuše niŋálâsah poreh ulmuid já elleid já njameh voorâ. Toh tarbâšeh tom monnim várás. Oráseh eelih miedáin.

Kieddikeš-ákku kojâd já muštâl:
Moos sämmiliih tarbâšeh čuoškâid?

Čuoškâ lii sämmilii rengâ tondiet ko tot čuákkee poccuid vâi piäsá vuosijd merkkiđ.

Kieddikeš-ááhu pargopittá tunjin:
Uusâ kooveest nelji iáru!
Keejâ rievti vástádâs siijđost 26.

Lyeme *Rubus chamaemorus*

Mottoom ive šaddeh ennuv luámáneh já motomin jeegih láá kuáruseh. Korrâ pieggâ já arve pyehtih pillediđ lyemešado. Čuás-kis šoonâst tivreh iä kirde. Tivreh sirdeh koovjâid kandâkukkáin nieidâkukkáid. Myerjih šaddeh tuše nieidâkukkáid.

Luámánist láá ennuv nomâttâsah sãmikielân: laaddâg, laaddâh, čorohâš já čoorooh.

Kieddikeš-ááhu kuuhâs:

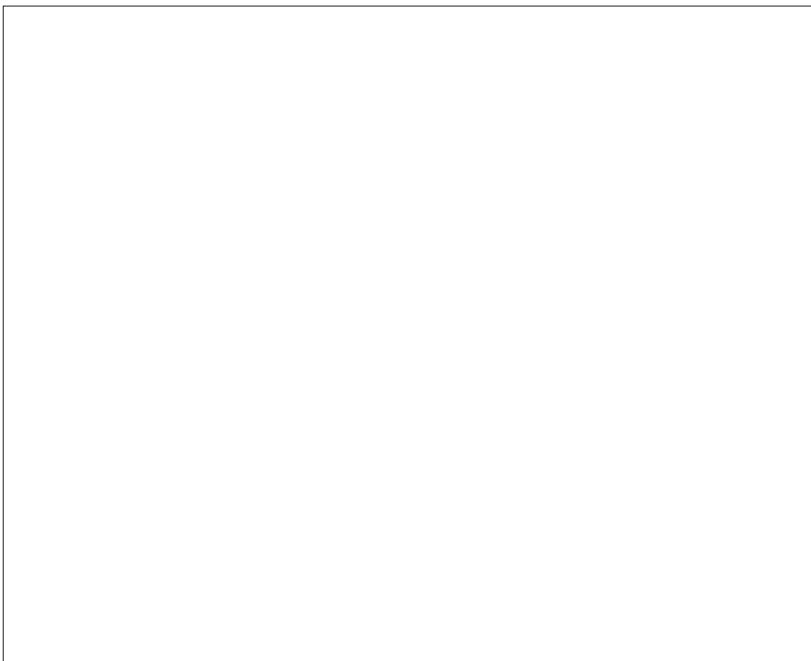
Mii mun lam, mii mun lam, must lii fiskisruopsis kappeer ja ruánáá päiđi. Mii mun lam?
Keejâ vástádâs siijđost 26.

Kieddikeš-ákku kojâd:

Mane luámáneh iä ain šoodâ veikkâ lyemekukáh liččii-uv ennuv? Mondiet myerjih iä šoodâ ain siämmáá ennuv?
Keejâ rievti vástádâs siijđost 26.

Čáhálig

Čáhálig lii háldee, kote oro eennâmrääigist teikkâ käldest.
Čáhálig lii ärgi. Tot vähtee aarni.

Kieddikeš-ákku pivdâ:
Sáárgu loová siisâ čiehádâttâm Čáhálig.

Tiettih-uv, et mist láá piärguporreešadoh?

Kiärppááloostah pivdeh tiivrijd. Kiärppááloostâin láá kuolgah. Kuolgâin lii turdáás njivláás kolgos. Tivreh jurdeh, et njivle lii herskumietâ. Kildee kuáškánjâs lii-uv čuuskâš, moos tivreh tarvaneh.

Säämist nubbe šaddo, mii porá tiivrijd, lii cissáátivgâ. Liččih-uv oskom, et návt mučis räási pivdá tiivrijd?

Cissáátivgâ puáhtá kavnáđ veikkâ aijui piälláin teikkâ jävri-riddoin.

Kiärun *Lagopus muta* **Riävská** *Lagopus lagopus*

Sämmiliih láá avepeeivi pıvdám riävskáid. Riävská já kiärun lává suhâliih. Toi olgohäämi lii uáli siäm-máálágán. Kuohtuuh láá tälviv vielgâdeh já keessiv ruškiskirjááh.

Riävská iälá suáhivuovdijn já kiärun vuod ollâgub tuoddârijn.

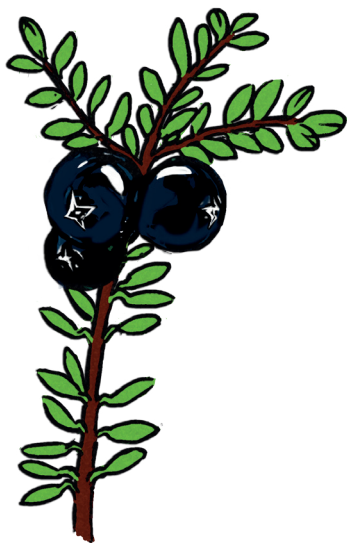

Kieddikeš-ákku koiĵâd:

Kalle kiärrun tun kaavnah kooveest?

Keeĵâ rievtiis vástádâs siijđost 26.

Vuurâččâsmyerji

Empetrum nigrum

Vuurâččâsmyerji šadda koškes já čuovâdis paaihijn, kost láá uccáá muorah.

Vuurâččâsmyerjih láá kevttum talhâsin. Tot pyeredij uáivipohčâs já kumeštâs. Ulmuuh láävejii puáldiđ toŋŋâsijd. Suovâ vyejettij tiivrijd meddâl.

Vuurâččâsmuorjjid láävejii pieijâđ purrâmušân já siävuttiđ poccuumiälkán. Tom siäludii poccuu čolmâsist.

Kieddikeš-ákku kojâd:

Mii lii aaleeb ko tuodâr, mut vyeligub ko vuorâččâsmyerji? Keejâ rievttis vástádâs siijđost 26.

Kufittâreh

Kufittâreh eelih eennâm vyelni já sij láá tegu ulmuuh. Kufittâreh láá uáli muččâdeh. Sist láá muciš já stuorrâ poccuuh já kuusah. Sij lijkkojeh uáli ennuv čiiŋáid, koolán já siilbân. Kufittâreh pyeh-tih tájuttid ulmuu eennâmvuálááš maailmân. Tobbeen puáhtá kuittâg peessâđ meddâl, jis lii utkáá

Kieddikeš-ákku koiŋâd:

Magarehsun kufittârij poccuuh láá?
Sáárgu taas kufittâr poccuu.

Vástádâsah kukkâsáid já pargopittáid:

sijđo 8: Puurrâmrääsi.

sijđo 9: Čáhálig oro jienâlis já varâlâš čääsist.

sijđo 11: 4 kuávžur, ton lasseen 2 vuáskun.

sijđo 14: Om. tullâruovdijn, keđgijn já tuovlijn teikkâ ruvviimáin kyehti muorâ vuástáluvâi tuárvi kuhháá.

sijđo 15: Čuáđgi puáhčá já ocá purrâmuš čäsiuáivi vyelni.
Čuáđgi mannee vuávdán teikkâ vuágun.
Sämmiliih läävejii čuággiđ čuáđgimoonijd purrâmuššân.

sijđo 19: Lyeme.

Luámmán kukáh haškâneh, jis arva korrâsávt. Jis lii koolmâs, te tivreh iä kirde iäge leevât koovjá. Teikkâ jis lyemekukáh láá tuše kandâkukáh, te myerjih iä šoodâ.

sijđo 23: Vittâ kiärrun, keejâ kooveest.

sijđo 24: Päälgis.

SIIDA